

Натисніть тут, щоб

КУПИТИ КНИГУ НА САЙТІ

або

замовляйте по телефону:

(0352) 28-74-89, 51-11-41

(067) 350-18-70

(066) 727-17-62

Українська мова

І.П. Ющук

“УКРАЇНСЬКА МОВА”

ПІДРУЧНИК ДЛЯ 7 КЛАСУ
загальноосвітніх навчальних закладів

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА — БОГДАН
2015

УДК 811.161.2(075.3)

ББК 81.2Укр я72

Ю 98

Рецензенти:

доктор педагогічних наук, професор кафедри української мови та методики її викладання
Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка

В.Я. Мельничайко

кандидат філологічних наук, викладач кафедри філологічних та суспільних наук
Вінницького обласного інституту післядипломної освіти

Т.П. Ткачук

вчитель-методист Бережанської ЗОШ I–II ступенів № 2

В.М. Козут

Ющук І.П.

Ю 98 Українська мова : підручник для 7 кл. загальноосвіт.
навч. закл. / І.П. Ющук. — Тернопіль : Навчальна книга –
Богдан. — 2015. — 296 с. : іл. + 1 електрон. опт. диск (CD). —
Електрон. версія. — Режим доступу:
<http://www.bohdan-digital.com/edu>.

ISBN 978-966-10-1236-2

УДК 811.161.2(075.3)

ББК 81.2Укр я72

Охороняється законом про авторське право.

*Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

ISBN 978-966-10-1236-2

© Ющук І.П., 2015

© Навчальна книга – Богдан, оригінал-макет, 2015

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

Теоретичний матеріал

Прослухати!

Розвиток мовлення

Фотоілюстрація

Ключ до вправи

Інтерактивна вправа

* Відповідь до вправи подано у кінці підручника

** Значення слова подано у кінці підручника

Піктограмами (, ,) позначено електронні додатки, які можна відкрити у pdf-файлі або на CD, що входить у комплект до підручника.

У зв'язку з великим обсягом електронних додатків, у pdf-файлі подана тільки їх частина. Для завантаження всіх матеріалів треба перейти за посиланням: <http://www.bohdan-digital.com/edu>.

Дорогі семикласники!

Мову можна вчити для когось і можна вчити для себе. Для когось — це заради високої оцінки, заради балів. Для себе — заради розвитку безмежних можливостей свого мозку, задля підвищення свого інтелектуального рівня. Це, звичайно, забезпечує водночас і високу оцінку.

Мова, як жоден інший предмет, найглибше сягає в підсвідомість людини, формує її, удосконалює. Тому при вивченні мови важливе не зазубрювання правил, які відразу ж і забуваються, а проникнення в навдивовиж логічно побудовану структуру рідної мови.

Мова має дві сторони: видиму й невидиму. Видима сторона — це мовлення, тобто усне й письмове спілкування, читання, творення текстів. Невидима — це мовні засоби, які у вигляді зв'язків між нейронами мозку залягають у глибинах нашої пам'яті і які ми постійно використовуємо під час мовлення й мислення. Мовні засоби в нашій пам'яті бувають невпорядковані, хаотичні і чітко впорядковані, як, скажімо, з'єднання в досконалому електронному пристрої. Зрозуміло, що бажаних результатів досягають там, де система логічно облаштована відповідно до її внутрішніх функціональних законів, і навпаки, результати мізерні там, де панує безлад.

Отож вивчення мови, коли воно не формальне, а вдумливе й дослідницьке, не тільки допомагає систематизувати мовні засоби в нашій пам'яті, а й формує, логічно впорядковує зв'язки між нейронами мозку, яких є безліч, і таким чином удосконалює мислення, робить нас більш пристосованими до мінливих умов повсякденного життя, пробуджує творчі нахили, властиві кожній людині.

Тому, працюючи з підручником, не зазубрюйте правил, а намагайтеся зрозуміти їхню суть, логіку. Для цього кожне правило звіряйте з прикладами до нього. Насамперед звертайте увагу на приклади, бо правила без прикладів пусті, мертві. А всі ці приклади, які супроводять правила, вам відомі, вони є у вашій пам'яті, ви їх засвоїли ще змалку. Лише поки що не усвідомили, за якими законами ви їх використовуєте — часом і не зовсім точно. Вивчення ж граматики рідної мови впорядковує мовні засоби у вашій голові, допомагає розкласти їх по відповідних “полічках”, як і будь-який інструмент, та чітко й доречно застосовувати їх.

Хтось може сказати, що, мовляв, скільки ж треба вчити мову. Великий французький філософ Вольтер якось сказав, що основні європейські мови можна вивчити за шість років, а свою, рідну потрібно вчити все життя. “Наші матері, — свідчив свого часу представник одного з індіанських племен Америки, — витрачають щодня по дві години, навчаючи дітей правильно говорити мовою племені. Дорослий індіанець, який не володіє своєю мовою з абсолютною правильністю, фактично стає безправним: йому не дозволяють говорити при людях, щоб його мовні хиби не передалися слухачам, особливо дітям. Через те наші матері витрачають величезну кількість часу, домагаючись ідеальної точності у відтворенні нашої дуже складної граматики”.

А чи завжди ми правильно говоримо рідною українською мовою? Чи досконало знаємо її?

ВСТУП

§ 1.

Мова — скарбниця духовності народу

Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос — більш нічого.
А серце б'ється — ожива,
Як їх почує!.. — Знать, од Бога
І голос той, і ті слова
Ідуть меж люди! —

записав Т. Шевченко 1848 року в неволі, на далекому Кос-Аралі, зачувши звуки рідної мови.

Кожному народові Бог вділив його неповторну мову як засіб взаємопорозуміння між людьми й збереження століттями набутого досвіду. Мова — це й могутній інструмент мислення та пізнання навколишнього світу. Як кожна людина по-своєму сприймає навколишню дійсність, так і кожна мова по-своєму відображає, членує явища, і, таким чином, завдяки різноманіттю мов, людство в своїй сукупності має змогу якомога повніше й докладніше відтворити картину світобудови. Без тої чи іншої мови вселюдське уявлення про світ буде не таким повним, як неповною буде веселка без якогось кольору або навіть його відтінку.

Тому кожен народ зобов'язаний дбати про цей дар, захищати його, розвивати, вдосконалювати, помножувати його можливості й ефективно використовувати його. Народ, який не чинить цього, зникає з лиця землі як нація.

“Найбільше і найдорожче добро в кожного народу — це його мова, ота жива схованка людського духу, його багата скарбниця, в яку народ складає і своє давнє життя, і свої сподіванки, розум, досвід, почування”, — писав Панас Мирний. Тільки користуючись рідною мовою й, таким чином, активно розвиваючи її, той чи інший народ може справно виконувати свою місію на Землі.

“Не умовних звуків тільки вчиться дитина, вивчаючи рідну мову, а п'є духовне життя й силу з рідної груді рідного слова. Воно пояснює їй природу, як не міг би пояснити її жоден природознавець; воно знайомить її з характером людей, що її оточують, з суспільством, серед якого вона живе, з його історією та

його прагненнями, як не міг би ознайомити жоден історик; воно вводить її в народні вірування, в народну поезію, як не міг би ввести жоден естетик; воно, нарешті, дає такі логічні поняття й філософські погляди, яких, звичайно, не міг би дати жоден філософ”, — стверджував видатний педагог К. Ушинський.

Рідна мова, тобто мова рідного народу й рідної землі, сприяє якнайповнішому виявленню творчих можливостей людини. Т. Шевченко, який більшу частину свого свідомого життя, починаючи з п'ятнадцяти років, провів у російськомовному середовищі, досяг найвищої майстерності в творах, писаних саме українською мовою, і тим збагатив скарбницю не тільки української, а й світової культури і, отже, здобув собі славу не тільки в Україні, а й у всьому світі. О. Пушкін, який у дитинстві французьку мову знав краще, ніж російську, став великим поетом саме тому, що писав російською мовою, а не французькою.

Немає кращих і гірших, вищих і нижчих мов. Але є мова рідного народу, яку не може замінити жодна інша. Вона якнайкраще пристосована до психологічних особливостей народу, його способу мислення, уявлень, природного середовища. Мова рідного народу і найвеличніша, і найсвятіша. А той, хто зневажає її й цурається, обкрадає і себе, і свій народ.

Рідна мова — це продукт розумової діяльності багатьох попередніх поколінь народу. Розвиваючись, суспільство розвиває й свою мову, робить її досконалішою, багатшою. І чим багатша мова, тим краще вона обслуговує суспільство в цілому й кожну людину зокрема.

Наша мова — одна з найдавніших мов світу. Коли відомого російського історика В. Ключевського запитали: “Як розмовляли в Київській Русі?” — він відповів: “Так, як сьогодні розмовляють малороси” (тобто українці). Польський учений-поліглот М. Красуський у праці “Древность малороссийского языка”, виданій 1880 року в Одесі, писав: “Займаючись довгий час порівнянням арійських мов, я прийшов до переконання, що українська мова старша не тільки від усіх слов'янських, не виключаючи так званої старослов'янської, а й від санскритської, грецької, латинської та інших арійських мов”.

Українська мова — одна з найбагатших мов світу. У сучасному “Словнику української мови” в 11 томах зареєстровано понад 134 тисячі слів, у “Великому тлумачному словнику сучасної української мови”, виданому недавно, записано майже 250 тисяч слів. Насправді ж словниковий склад української мови, за приблизними підрахунками, налічує не менше півмільйона лексем. Українською мовою однаково чудово звучать Біблія і Гомерова “Одіссея”, “Декамерон” Дж. Бокаччо й “Дон-Кіхот” М. Сервантеса, “Євгеній Онєгін” О. Пушкіна і “Пан Тадеуш” А. Міцкевича, “У пошуках втраченого часу” М. Пруста, Шекспір і Джек Лондон, Шота Руставелі і Ярослав Гашек. Нею складено понад 200 тисяч народних пісень, написано тисячі наукових праць, чудових художніх творів. Нема таких високих почуттів і таких глибоких думок, яких не можна було б висловити українською мовою.

Завдяки своєму тривалому розвитку українська мова має струнку відшліфовану звукову й чітку граматичну системи. Вона співуча (за милозвучністю її зіставляють з італійською), мальовнича, логічна, у ній мало винятків. Це одна з найдосконаліших мов світу.

1. **I.** Прочитайте уважно висловлювання про рідну мову й Батьківщину. Зверніть увагу на слова й звороти, які добирають автори, щоб якнайточніше передати свої думки.

1. Свою Україну любіть, любіть її... Во врем'я люте, в остатню тяжкую минуту за неї Господа моліть (*Т. Шевченко*). 2. Любов до Батьківщини неможлива без любові до рідного слова. Тільки той може осягти своїм розумом і серцем красу, велич і могутність Батьківщини, хто збагнув відтінки і пахощі рідного слова, хто дорожить ним, як честю рідної матері, як колискою, як добрим ім'ям своєї родини (*В. Сухомлинський*). 3. Українська мова в багатстві, витонченості й гнучкості форм не поступається ані жодній із сучасних літературних мов слов'янства і не бідна аж ніяк на поняття, аби нею заважко було перекладати глибину філософських думок і змальовувати високохудожні образи. Це не мова простолюду тільки, як твердять московські невігласи, а мова цілої нації, політичне майбутнє якої іще попереду, але чий місце на право самостійного розвитку в ряду цивілізованих народів уже завойоване й не може бути зайняте ніким іншим (*М. Драгоманов*). 4. Не можна ходити по рідній землі, не чаруючись

виплеканою народом у віках рідною мовою. В народі немає скарбу більшого, як його мова (*Ю. Мушкетик*). 5. Мова — то дзеркало душі народу, то святиня, з котрою пов'язана не тільки минувшість, а й будучність народу і його повага в світі (*М. Подолінський*). 6. Рідної мови не може покинути людина без скалічення своєї душі — так само, як не може замінитися з ким іншим своєю шкірою (*І. Франко*).

II. Підготуйтеся до усної розповіді на тему “*Рідна Батьківщина й рідна мова — найдорожчі в світі*”: складіть і запишіть приблизний план виступу, завчіть напам'ять деякі вислови.

- 2.** Прочитайте вірш і поясніть, якою уявляється поетові рідна мова.

Все в тобі з'єдналося, злилося —
Як і поміститися в одній! —
Шепіт зачарований колосся,
Поклик із катами на двобій.

Ти дасш поету дужі крила,
Що підносять правду в вишину,
Вченому ти лагідно відкрила
Мудрості людської глибину.

І тобі рости й не в'януть зроду,
Квітувать в поемах і віршах,
Бо в тобі — великого народу
Ніжна і замріяна душа.

В. Симоненко

- 3.** Прочитайте уривок і підготуйте усну аргументовану відповідь на запитання, чому дівчина почувала себе незатишно.

Потроху вона одначе звикла обідати так, як і всі. Потроху й до одежі Наталя звикла.

Але ніяк не могла звикнути до панської мови. Вона її дуже погано розуміла. Їй казано надіти іншу “юпку”, а вона не розбирала, що це говорить про спідницю, і вдягала пальто — ту юпку, що зверху вдягають; її посилено в “чулан”, а вона йшла навмання в якусь хату, бо не знала, що воно і де воно той “чулан”; їй велено вчитися “прилежно”, а вона ніяк не могла зрозуміти — навіщо це, як вчишся, треба лежати... Дома вона все розуміла, дотепна була розмовляти, знала безліч казок та пісень. Ніхто з її подруг сільських краще від неї не вмів співати, а казки оповідаючи, вона голосом силкувалася вдавати тих звірів чи людей, про яких казала. А тут... тут вона була нерозумна, бо ніяк не розуміла слів, “що в книзі написано”... (*Б. Грінченко*).

4. Прочитайте уривок і дайте відповідь, у чому проявляються привабливість, могоутність і необмежені можливості української мови.

Надзвичайна мова наша є тасмницею. В ній усі тони й відтінки, всі переходи звуків від твердих до найніжніших... Дивуєшся дорогоцінності мови нашої: у ній що не звук, то подарунок, все крупно, зернисто, як самі перла. І справді, інше слово часом дорогоцінніше від самої речі.

Пригадаймо такі слова, як *оксамит, перла, намисто, рушник, хустка, знамено*... Кожне слово має свій сенс, свою красу. У мене особисто народжується велике почуття радості при згадці таких слів, як *світанок, сонячний промінь, весняний струмок, голуба далечінь, блакитна високість*... А скільки таких слів існує, і за кожним — глибока суть і краса!

У величому мовному запасі вибрати потрібне слово — то велике вміння, і, навпаки, якщо ви користуєтеся словом неточним, то це, власне, те саме, коли б замість відточеного олівця на уроці малювання ви користувалися б цвяхом (*В. Сухомлинський*).

5. I. Запишіть текст під диктовку. Написане уважно звірте з надрукованим, помилки, якщо вони трапляться, виправте.

Дніпро — як мова. Мово наша і Ріко наша! Невичерпна, вічна, молода, як весняне листя. Райдуги купаються в Дніпрі, небо хмарніє від птаства, червоно-вишневі зорі зорять угорі, земля стогне від хлібів, громи вигуркочуються над посереддю Ріки, і садки вишневі коло хат, і хрущі над вишнями, і червоно в небі устає новий псалом залізу, а над усім мова гримить, і шепоче, і ніжно лащить, і бунтується...

Мово українська, звідки прилетіла, як тут зросла, розцвіла й зарясніла? Чи пила воду з Дніпра, чи купалася в його ласкавих водах, чи злітала в небо з його мільйонокрилим птаством? Мово! Течеш вічно й вільно, як Ріка. “Тече вода в синє море, та не витікає...” (*За П. Загребельним*).

II. Як ви розумієте порівняння Дніпра з мовою і мови з Дніпром? Підготуйте усну розповідь на тему “*Україна, Дніпро і наша мова*”.

6. Запам'ятайте крилаті вислови та їхніх авторів.

1. І чужому научайтесь, й свого не цурайтесь (це заповідав нам великий Тарас Шевченко). 2. У ріднім краю навіть дим солодкий і коханий (ці слова сказала Леся Українка, їдучи в Італію). 3. Всім серцем любіть Україну свою, — і вічні ми будемо з нею! (так звертався видатний поет Володимир Сосюра до українців, коли любити Україну заборонялося).

ПОВТОРЕННЯ

§ 2.

Речення і розділові знаки в ньому

7. Речення запишіть під диктовку. Написане уважно звірте з надрукованим, помилки, якщо трапляться, виправте. Розділові знаки підкресліть.

1. Чи є країна понад нашу Україну? (Є. Гуцало). 2. У широко розчинені вікна щедро сочилися духмяні вечірні аромати київських парків (Ю. Смолич). 3. Шумить, і шепче, і тривожить зрадливий дощ із-за кутка (М. Рильський). 4. І забудеться все: і морози, і люта завія (К. Оверченко). 5. Ви дзвенить, зозульки, рано (П. Тичина). 6. Ластівки літають над водою, і черемхи в'ється білий дим (Є. Гуцало). 7. Вже день здається сивим і безсилим, і домліває в заростях ріка (В. Симоненко).

Що таке речення? Які бувають речення за метою висловлювання? Які є головні члени речення і на які питання вони відповідають? Які є другорядні члени речення? Які члени речення називають однорідними? У яких випадках ставлять коми між однорідними членами речення? Які розділові знаки ставлять, якщо в реченні при однорідних членах є узагальнювальне слово? Як виділяють звертання в реченні? Які речення називають складними? Як розрізняють прості й складні речення?

8. Подані речення розберіть за членами речення.

1. Достигають яблука в саду. 2. Повільно й тихо сонце сходить у повних золота степах. 3. Ви чуєте пісню? То знов журавлі все небо ключами накрили і швидко зникають у сірій імлі. 4. Ліс осінній — це диво казкове, небо сяє над ним волошкове. 5. Нарешті дочекався я тебе, спокійна днино (*З тв. О. Лупія*).

9. Перепишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки при однорідних членах речення.

1. Запахла осінь в'ялим тютюном та яблуками та тонким туманом (*М. Рильський*). 2. Усе в чеканні спілі краплі рос земля і місяць вишні і тополі (*Б. Олійник*). 3. Земля і вода і повітря все поснуло. 4. Вузька стежечка щезала часом серед кам'яної пустелі або ховалась під виступом скелі (*З тв. М. Коцюбинського*). 5. Ласа кішка до риби та в воду лізти не хоче (*Нар. творчість*). 6. Сидить ворон на могилі та з голоду криче (*Т. Шевченко*). 7. Чому сонця боїться досвітній туман і тікає в таємні міжгір'я? (*С. Черкасенко*).

10. Перепишіть прислів'я, розставляючи між частинами складних речень пропущені коми.

1. З самого початку думай який буде кінець. 2. Не помиляється той хто нічого не робить. 3. Незнайко на печі лежить а знайко по дорозі біжить. 4. Де слова з ділом розходяться там непорядки водяться. 5. З пісні слова не викидають і свого не вставляють. 6. Люди про нас говорять і ми про людей не мовчимо. 7. Дзигар усе йде і все на місці стоїть.

Унікальний тристоронній годинник, м. Тернопіль.
Всього у світі таких два

11. Запам'ятайте фразеологізми та їхнє значення. З двома з них складіть речення.

Як стій та бач (зненацька, без причини); як буде, так і буде (байдуже); і вдень і вночі (завжди, постійно); хоч верть, хоч круть (що не роби, ніщо не допоможе); пройти Крим і Рим і мідні труби (зазнати всього); ні сіло ні впало (безпідставно, несподівано); сім мішків гречаної вовни і всі неповні (багато зайвого, безглузлого).

§ 3.

Лексика

Що таке лексика? Що називають лексичним значенням слова? Як називають ті словники, у яких розкривається лексичне значення слів? Які слова однозначні, а які — багатозначні? Що означають слова в прямому значенні, а що — в переносному? Які слова називають омонімами? Які — антонімами? Що таке синоніми? Для чого в мові потрібні синоніми? Як треба користуватися синонімами?

Які бувають слова за походженням? Чи відрізняються чимось запозичені слова від незапозичених? Які бувають слова за вживанням? Які слова називають неологізмами, а які — архаїзмами? Які словосполучення називають стійкими? Що таке крилаті вислови? Які словники української мови ви знаєте?

12. У подані прислів'я вставте пропущені підмети. Поясніть, як ви їх добирали.

1. Кожний ... на свою моду крає. 2. Без копила і ... чоботи не зробить. 3. Який ..., така й череда. 4. ... клепле, поки тепле. 5. Кепський то ..., що в своїй хаті змокне. 6. Який ..., така й коса. 7. Знання ... не вкраде. 8. Дружній череді ... не страшний. 9. ... не все каже, що знає, а дурний не все знає, що каже.

Слова для вставок: косар, господар, мудрий, пастух, вовк, коваль, кравець, швець, злодій.